

Тамара КІРИК

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
та соціально-гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Київський медичний університет»

Ключові слова: криза людства, освіта і демократія, філософія освіти, прагматизм, гуманізм, еволюція гуманізму, неогуманізм Гумбольдта

У статті відзначено необхідність пошуків нових шляхів для вирішення кризових проблем людства. Серед перспективних засобів – застосування в сучасних умовах забутого поняття «неогуманізм» та удосконаленої філософії освіти. Указано на особливості її появи і суперечливу роль в освіті США американського філософа і педагога Дж. Дьюї. Відзначено, що у Фінляндії до 2020 року завершать експеримент з реанімації його ідей у середній школі. Доведено, що у філософії освіти доцільно відновити винахід В. Гумбольдта – концепт «неогуманізм». На цьому шляху Україна полегшить процес інтеграції в Європейський Союз.

УДК 165.74+37.01

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АНАЛІЗ ПЕРВИННОЇ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПТУ «НЕОГУМАНІЗМ»

© Кірик Т., 2015

ктуальність і ступінь розробки проблеми. На сьогодні незаперечним є вражаючий розрив між доволі позитивними за змістом і сподіваннями прогностичними публікаціями 1990-х років та реальними подіями початку нового століття, коли виник конфлікт цивілізацій та виявилися марними сподівання на поєднання культур і розвиток навчання, скерованого на забезпечення «сталого розвитку».

Утримаємося від класифікації глобальних і локальних викликів і негараздів, концентруючи увагу на теоретичних міркуваннях щодо пошуків шляхів і засобів виходу з незаперечної кризи всього людства, що вже майже переконало себе у тому, що до тотального колапсу лишилося менше половини століття.

Для випадків попередніх криз, з якими періодично стикалося людство, найбільш характерним ми вважаємо дещо запізнілі спроби відповісти на традиційні запитання: «Як усе сталося?», «Де кінець нитки для розв'язування вузлика?», «Яким має бути новий стабільний стан суспільства та як його успішно здійснити на практиці?». Ось і цього разу філософи, політологи, со-

ціологи, педагоги й представники майже всіх інших гуманітарних наук переймаються пошуками відповідей у межах своїх галузей знань, лише зрідка звертаючи увагу на те, що й точні науки своїми матеріалістичними засобами відшуковують засоби порятунку людства чи, як мінімум, відвернення настання апокаліпсису ([3] та ін.).

Специфіка гуманітарної галузі полягає в тому, що сучасні науковці й викладачі навчальних закладів різних рівнів оперують переважно класичними знаннями з творів найвідоміших філософів, істориків та літераторів. Дуже рідко тут відбувається відкриття цілковито нового, що вимагає введення нових термінів і понять, що були відсутніми раніше. Набагато частіше нові поняття надходять від точних наук з їх вимірювальним знаряддям, завдяки яким вони й відкривають нові факти, явища, взаємодії і закони.

На наше глибоке переконання, велика сукупність досягнень «природознавців» у ХХ і за перші роки ХХІ століття може слугувати не так основою, як спонукальною інформацією для тих «гуманітаріїв», які мають намір запропонувати уточнене бачення сучасності й професійно-специфічні засоби вирішення його наявних і майбутніх проблем. Відшукуючи наслідки цього «спонукання» у філософії, політології, соціології та споріднених гуманітарних науках, ми помітили, що приблизно на зламі століть реанімувалася цікавість окремих авторів до поняття «*неогуманізм*» (менш точний варіант – «*новий гуманізм*») як потенційно корисного засобу підтримки процесу вирішення людством його глобальних проблем.

Мета статті – розглянути перші досягнення світової гуманітарної науки у дослідженні світоглядних, виховних, навчальних та інших можливостей застосування концепту «*неогуманізм*» у системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У заголовку статті ми не випадково використали слова «концепт неогуманізму», а не більш тривіальне словосполучення «поняття нео-

гуманізму». Цим підкреслюється фундаментальність «неогуманізму», його роль важливого сутнісного ядра (центрального поняття), з якого логічно і невимушено випливає багато допоміжних і службових понять, що будуть використовуватися у гуманітарних науках та в соціальному бутті. Наш аналіз здійснюється переважно у межах філософії освіти, хоч і будемо використовувати методи й досягнення інших розділів сучасної філософії та, почасти, соціології.

На наш погляд, філософія освіти та інші напрями досліджень опинились у центрі уваги роздумів науковців тих країн, які першими серед інших вимушені були вирішувати проблеми успішної діяльності багаторівневих систем освіти. У період зародження і розвитку індустріалізму разом зі зростанням вимог до грамотності не тільки майстрів та інженерів, а й більшості інших працівників, у Європі сформувалися масові системи освіти. Загальновідомо, що для державних потреб стали навчати всіх дітей і підлітків, а пізніше – значну частину молоді у ВНЗ різного призначення. Зросла також цікавість науковців, серед яких були не тільки педагоги, а й філософи, до вивчення нового суспільного феномена – освітніх систем.

Зарубіжні англійські енциклопедії практично однотайні в тому, що найвищі заслуги зі створення філософії освіти має американець Джон Д'юї (дуже часто в Україні його прізвище відтворюють як «Дьюї»). За десятки років педагогічної й наукової діяльності він полишив по собі багато сочень творів, а от у нас з його великого добробку найбільш доступний його найкращий освітньо-філософський твір – «Демократія і освіта» [2]. Нам важливо відзначити ту обставину, що цей енергійний американець змушений був винаходити для рідної країни особливі шляхи і методи навчання дітей і молоді з багатьох країн, яка після переїзду батьків в Америку опинялась у школах Чикаго чи інших міст, маючи мінімальні знання англійської мови. Його ідеєю практико-орієнтованого навчання мо-

лоді у формі поєднання викладання з мануальною діяльністю та засвоєнням основ професій майже до кінця ХХ ст. користувалися система обов'язкової освіти США.

Одночасно він створив своєрідну філософію навчального процесу для країн з демократичною формою правління, орієнтовану на концентрацію перебігу соціалізації нових генерацій у лоні системи освіти, а не на несприятливих для дітей і підлітків місцях важкої праці в індустріальному виробництві. Оскільки Джон Дьюї в 1920-х роках відвідував СРСР і ділився своїм досвідом, то у великій 4-томній радянській «Педагогічній енциклопедії» 1964 р. видання вміщена досить прихильна до американця стаття, де найбільшими недоліками його методів вважаються орієнтація всього виховання на «буржуазні цінності» (на нашу думку, це зрозуміле і виправдане явище – не повинна державна школа формувати армії ворогів суспільного ладу) та той уже незаперечний факт, що «у школі, яка працює за системою Дьюї, не було постійної програми з послідовною системою предметів, що вивчаються, а відбиралися тільки такі знання, які могли знайти практичне застосування в життєвому досвіді учнів. Таким чином, під час навчання у школі за системою Дьюї учні не могли отримати скільки-небудь систематичних наукових знань, широкого теоретичного кругозору. Школа Дьюї готувала практиків-ділків, які вміють пристосовуватися до життя, «пристосовуватися до різних ситуацій», зокрема, зробити «кар'єру» в буржуазному суспільстві» [5, с. 820].

Значно менше критики теорій і педагогічної практики Дж. Дьюї ми знаходимо у відповідній статті Н. П. Дічек у новітній українській «Енциклопедії освіти» 2008 р. видання [3]. Але й тут не зроблено наголосу на тому, що відхід американського філософа й педагога від добре відомих йому взірців і нормативів європейської освіти був вимушеним кроком, зумовленим необхідністю працювати з учнівським контингентом, який майже не знав мови навчання (чи знав її погано) і не міг швидко та успіш-

но оволодіти «систематичними науковими знаннями».

Ця порівняно детальна згадка про Дж. Дьюї наведена нами не тільки з бажання вказати на певні нюанси його філософії прагматизму, а й через необхідність звернути увагу на несподівану для Європи педагогічну інновацію в системі шкільної освіти Фінляндії. Заголовки різноманітних матеріалів у ЗМІ з наголосом на «відмові від шкільних предметів у Фінляндії» створюють враження повернення на сто років у Чикаго, де за методом Дьюї головні знання з хімії учні набували на шкільній кухні. Насправді ж тут не все так просто і примітивно, тому наведемо висловлювання самих інноваторів з Фінляндії: «Нам тепер потрібен новий тип освіти, щоб підготувати людей до робочого життя», – говорить Пасі Сіландер, менеджер з розвитку міста Гельсінкі. На думку фінської влади, колишня система освіти була гарною в минулому, коли банкам потрібні були службовці, які вміли добре рахувати, але тепер умови гри змінилися. Фіни вважають, що в сучасних умовах систему навчання необхідно міняти. П. Сіландер пояснює:

– навчання за темами, або навчання «явищам», означає, що замість уроків з предметів – година історії, година математики і так далі – проводитимуться заняття, присвячені «явищам». Так, у рамках профорієнтаційної підготовки з «роботи ресторану» учням дадуть коктейль з математики, іноземних мов і навичок спілкування. У курс по Європейському Союзу буде включена історія, економіка, географія і знову мови. Також планується змінити формат навчання: воно має стати більш «коллаборативним»: менші групи, більше командної роботи;

– зараз новий тип викладання починають тестувати в школах: вони зобов'язані проводити хоча б один блок тематичного навчання на рік. Чернетка реформи з планом перетворень для фінських шкіл до 2020 року буде опублікована в кінці березня» [7].

Отже, насправді у Фінляндії відбувається зовсім не характерна для пост-

радянських країн тотальна реформа зі сподіваннями досягти усього й одразу, а усього лише обмежений педагогічний експеримент, який охопив малу кількість шкіл у столиці й буде розширеним до межі 2020-го року у разі отримання незаперечних позитивних результатів.

Ми звернули увагу на цю фінську інновацію через її несподіваність. Вона видається зайвою з тієї причини, що Фінляндія практично ніколи не мала проблем зі шкільною освітою. Усім відомо, що учні цієї країни вже понад 20 років засвідчують чудові знання й випереджають майже усіх ровесників (див. [9; 10] та ін.). Можливе пояснення сучасної інновації – висока завбачливість освітян і керівників Фінляндії. Передбачаючи радикальні зміни сфери зайнятості у перспективі 10–15 років, спричинених удосконаленням комп'ютеризованих знарядь праці (насамперед – роботів і 3D-принтерів), фіни експериментують з віялом інновацій задля того, щоб обрати і пізніше застосувати найкраще.

Якщо ж з усіх термінів, поширених у сфері освіти розвинених держав світу упродовж останніх двохсот років, обирати найбільш популярні, то на перше місце вагомо претендуватиме слово «гуманізм» (у згаданій книзі Дж. Дьюї воно використане багато десятків разів). На наш погляд, це аж ніяк не випадковість – головний вектор змін виховання й освіти в цих державах визначався їх поступовим переходом до демократичного управління та підвищенням автономії кожного громадянина.

Чим більше демократії і свободи, тим вища роль гуманістичної парадигми в організації та діяльності освітньої системи. Та навіть у Радянському Союзі з його кульгавою реальністю саме поняття не заперечувалося й отримувало найвищі оцінки. Прочитуємо радянський «Філософський енциклопедичний словник» (1989): «Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний), у широкому сенсі – історично змінна система поглядів, що визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібнос-

тей, вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою відносин між людьми; у вузькому сенсі – культурний рух епохи Відродження. Ідеї гуманізму мають довгу передісторію. Мотиви людяності, людинолюбства, мрії про щастя і справедливість можна виявити в творах усної народної творчості, в літературі, морально-філософських та релігійних концепціях різних народів, розпочинаючи з глибокої давнини. В епоху Відродження гуманізм уперше виступив як цілісна система поглядів і широка течія суспільної думки, викликавши справжній переворот у культурі та світогляді людей того часу» [8, с. 139].

Переворот і справді був грандіозний, адже не одинаки з критичним мисленням і дарованою Природою незалежністю в думках, а все ширші маси населення позбавлялися відчуття нескінченної «гріховності» й страху перед найменшими відхиленнями від проповідей і наказів «слуг Бога» та переходили до усвідомлення такої-сякої свободи, незалежності і самодостатності. Навіть відносно слабенької гуманістичної течії виявилось достатньо для інспірування Реформації й формування цілком нових стосунків у тріаді «церква – держава – громадянин».

Паралельно до кількісного розвитку освітніх систем і підвищення середнього рівня грамотності населення зростали вимоги і до якості навчання – набування у закладах освіти не схоластичної та міфологічної інформації, а важливих для життєдіяльності знань та умінь.

Зазнала істотних змін і первинна концепція гуманізму. За своїми витокami вона була італійським витвором, справою не такої вже й численної групи освічених і забезпечених осіб, які з любові до вітчизни активно вивчали римсько-латинський спадок і намагалися використати у нових умовах його світоглядні досягнення. У результаті вони дійшли слушного висновку, що людині в її уявленнях і діях слід керуватися тим, що вона є самостійним витвором

Бога, який після вигнання з Раю разом з невимовними труднощами щоденного буття отримав право на проміжне становище між самим Богом та земним природним оточенням – від неба до вулканічних підземель (подібні погляди «звільнили з праці» величезний конклав грецьких богів.).

Слід окремо зазначити наступне висловлювання про особливості італійського гуманізму: «У ряду різноманітних знань про зовнішній світ і Бога знання про природу самої людини гуманізм вважав вищим і єдино доступним для людей видом знання, стверджуючи вже при своєму виникненні пріоритет гуманітарного знання перед природничим, з одного боку, і середньовічною схоластикою – з іншого. За словами Петрарки, одного з перших італійських гуманістів, «до чого знати властивості звірів, птахів, риб і змії, якщо не знати чи не бажати дізнатися про природу людини, заради чого ми народжені, звідки приходимо і куди йдемо» (цит. за: [1, с. 45]). Людина розглядається як вільна істота, здатна творити саму себе, надавати собі ту природу, якої вона сама забажає як суб'єкт пізнання і діяльності, що спирається у своїх діях на власний розум і творчі потенції. У цьому полягало головне відкриття гуманізму, яке отримало розвиток в раціоналістичній думці Нового часу, що стверджувала вирішальне значення людського розуму як в пізнанні світу, так і в створенні суспільно-політичних форм людського співжиття [4, с. 568–569].

Можна було б навести безліч прикладів того, які значні постаті (титани Відродження) назавжди прославили Італію саме тому, що свідомо чи підсвідомо в своїй переважно мистецькій діяльності керувалися насамперед закликотом Петрарки до глибинного вивчення, опису і зображення людини. Та більш важливо вказати на те, що подальший розвиток доволі конфліктного європейського конгломерату з десятків незалежних політичних одиниць (найбільше їх було, як відомо, у Німеччині до початку її силового об'єднання) призвів не тільки до прискорення економічного розвитку

й воєнно-торговельної експансії на більшу частину суходолу (рештою території переймалася Московія, яка після залучення ресурсів «приєднаної» України стрімко захоплювала все те, що колись входило у ненависну Монгольську державу), а й еволюції – навіть удосконалення – поняття «гуманізм».

Свій власний його варіант, який найчастіше називають «неогуманізмом», винайшли на німецькомовних теренах Європи. Після низки удосконалень і доповнень формування найбільш повного варіанта неогуманізму пощастило здійснити найосвіченішій людині Європи тих часів філологу, філософу і громадському діячеві Вільгельму Гумбольдту (1767–1835). Він дружив з Гете і Шиллером та був старшим братом для Александра (1769–1859), який після отримання чудової базової освіти пізніше навчався мало не у половині німецьких університетів з метою сформуванню уявлення про «Природу в цілому». З огляду на обмежений обсяг тогочасних природничо-наукових знань, Александер Гумбольдт спромігся оволодіти їх більшою частиною й стати справжнім енциклопедистом. Відзначимо той факт, що він не тільки зробив вагомий внесок у знання людей про Землю, започаткував кілька наук, організував багато експедицій на незвідані терени, а й, дуже ймовірно, сприяв формуванню у брата-філолога нестандартних для гуманітаріїв поглядів щодо важливості фундаментальних природничо-математичних досліджень як єдиної перспективної основи для створення нових виробництв і відповідного технологічного та економічного прогресу (у той час непоганим взірцем для німців була не сусідня Франція, а Великобританія з її промисловими досягненнями).

Саме цим, на нашу думку, можна пояснити ту переконаність і рішучість, які виявив Вільгельм Гумбольдт у ті недовгі роки, коли йому надали майже необмежені повноваження в освітній сфері Пруссії. Не гаючи часу, він негайно провів значну реформу народної освіти, сформував дуже чітку кількасходинкову структуру, ідеально при-

стосовану для підготовки освічених і законслухняних громадян і страти еліти з фахівців найвищого класу. Наприклад, в одному тільки 1810 році він запровадив особливий державний екзамен для отримання звання вчителя гімназії, увів систему підготовки таких вчителів та їх подальшого соціального захисту, а головне – винайшов перший у світі «дослідницький» університет і започаткував його роботу в Берліні. Не повторюючи загальновідоме, лише нагадаємо про те, що саме цей винахід виявився найпотужнішим прискорювачем наукового, виробничого та економічного прогресу Німеччини в XIX ст. Ця модель і на сьогодні засвідчує свою незаперечну перевагу над усіма іншими сучасними моделями університетів.

Зазвичай під час пояснення словосполучення «неогуманізм В. Гумбольдта» вказують на те, що він доповнив навчальну програму тогочасних класичних гімназій, де домінувала латина і звичний для Середньовіччя комплект теологічних та інших дисциплін, грецькою мовою і, що важливо подвійно, математикою і природознавством. Як і більшість освічених німців тих часів, В. Гумбольдт віддавав перевагу грецькій мові над латиною через особливості античної культури з її культом досконалої (в усіх відношеннях) людини, помірної релігійності, пошані до громади і держави з відчутними елементами рівноваги в цій пошані, повазі до практичної застосовності більшості природничо-наукових знань.

Отож, фундамент гумбольдтівського неогуманізму полягав саме у виході європейської філософсько-освітньої думки на ідею необхідності формувати в системі державної освіти різнобічно розвинену особистість, яка поважає європейське і національне минуле, володіє кількома мовами, має сформований на досягненнях точних наук світогляд. Був навіть винайдений не зовсім вдалий термін «утраквізм» для позначення цієї «двосторонньої» системи навчання, але він, на щастя, так і не набув поширення й зник разом із занепадом латини у школах.

Головним, якщо керуватися цілями цієї нашої статті, нещастям для всього людства ми вважаємо не втрату терміна «утраквізм», а поступову редукцію значення і впливу неогуманістичних ідей з усім комплексом загальнолюдських цінностей. Вітчизна В. Гумбольдта серед перших скерувала освітню систему на підготовку «справжніх німців» – солдатів та офіцерів, техніків та інженерів, науковців та винахідників. Негативна роль Німеччини у двох світових війнах знищила більшість німецьких досягнень в освіті, філософії, культурі, принизили націю в очах решти світу, якось непомітно ліквідували високу й загальну повагу до концепту «неогуманізм». Цю вершину теорії людюлюбства, достоту, «зрізали» й забули. Добре хоч те, що італійська версія гуманізму збереглася разом з пошаною до доби Відродження і Просвітництва.

Не переобтяжуючи цю статтю історичним екскурсами, на закінчення зауважимо, що жахи Другої світової війни спонукали більшість держав світу замислитися над свідомим уникненням ще однієї. Розділена на дві частини Німеччина обрала своїм ідейним пріоритетом становче і повне викорінення тоталітаризму в управлінні та скерування освітньо-виховної системи на знищення можливостей для відродження нацизму. Решта Європи переймалася процесом об'єднання, а СРСР і США – глобальною конкуренцією. Не дивно, що первинна ідея відновити неогуманізм виникла не серед усіх названих, а на теренах Індії у формі характерного для цього своєрідного світу поєднання міфологічного й реалістичного – руху Ананда Марга (Шлях Блаженства), що під проводом проповідника П.Р. Саркара (1921–1990) досяг рівня справжнього неогуманізму й охопив понад 100 держав світу. Керівництво і преса США не надто прихильно поставилися до нового вчення, але частина науковців і викладачів вирішили, що доцільно пригадати про досягнення В. Гумбольдта, започаткувавши на Заході процес поки що скромного Ренесансу-2.

Наш детальний аналіз подібних явищ виконаємо в іншій публікації, а цю закінчимо пропозицією для колег в Україні – на-

став час відроджувати неогуманізм в сучасних складних умовах і використати його на благо Вітчизни і всього людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гарэн Э.** Проблемы итальянского Возрождения / Э. Гарэн. – М. : Прогресс, 1986. – 396 с.
2. **Д'юї Джон.** Демократія і освіта / Джон Д'юї. – Львів : Літопис, 2003. – 294 с.
3. **Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень.** – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. **Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд ; Науч.-ред. совет : предс. В. С. Степин, зам. предс. : А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов.** – М. : Мысль, 2000. – Т. 1 : А – Д. – 721, [2] с.
5. **Педагогическая энциклопедия / гл. ред. И. А. Киров.** – М. : Сов. энцикл., 1964. – Т. 1 : А – Е. – 831 с.
6. **Природознавство і гуманітарія. Пошуки взаєморозуміння : монографія / Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Мороз О. Я. та ін.** – К. : Вид. ПАРАПАН, 2009. – 317 с.
7. **Соломонова И.** Финляндия отказывается от школьных предметов [Электронный ресурс] / И. Соломонова. – Режим доступа : [http://newsland.com/news/detail/id/1519720/\(25-03-2015\)](http://newsland.com/news/detail/id/1519720/(25-03-2015))
8. **Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.** – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
9. **The Programme for International Student Assessment (PISA) [Electronic resource].** – Access mode : www.pisa.oecd.org/dataOECD/15/13/39725224.pdf
10. **Schleicher A.** Pisa 2009. Evaluating systems to improve education / A. Schleicher. – Paris : OECD, 2010 (07.12). – 130 p

REFERENCES

1. **Garen E.** Problems of Italian Renaissance / E. Garen. – M. : Progress, 1986. – 396 p.
2. **John Dewey.** Democracy and Education. – Lviv : Litopys, 2003. – 294 p.
3. **Encyclopaedia of Education / Acad. ped. sciences of Ukraine, V. H. Kremen (ed.).** – K. : Yurinkom Inter, 2008 – 1040 p.
4. **The New Encyclopaedia of Philosophy : in 4 vol. / Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences, Natsion. obsch.-nauch. fond; nach-red. sovet: V.S. Stepin (chief) : A.A. Guseinov, G. Yu. Semigin (chief's assist.), A. P. Ogurtsov (scient. secr.).** – M. :Mysl, 2000. – V. 1 : A – D. – 721, [2] p.
5. **Pedagogical Encyclopaedia / I. A. Kirov (ed.).** – M. : Sov. Encyclopaedia, 1964. Vol. 1 : A – E. – 831 p.
6. **Natural history and humanities. The search for understanding : Monograph / Lukianets V. S., Kravchenko O. M., Moroz O. Ya. et al.** – K. : Vyd. PARAPAN, 2009. – 317 p.
7. **Solomonova I.** Finland refuses school subjects [Electronic resource]/I. Solomonova. – Access mode : [http://newsland.com/news/detail/id/1519720/\(25-03-2015\)](http://newsland.com/news/detail/id/1519720/(25-03-2015)).
8. **Philosophical Encyclopaedic Dictionary / Editorial board : S.S. Averintsev, E.A. Arab-Oglu, L.F. Ilichev et al.** – 2nd ed. – M. : Sov. Encyclopaedia, 1989. – 815 p.
9. **The Programme for International Student Assessment (PISA) [Electronic resource].** – Access mode : www.pisa.oecd.org/dataOECD/15/13/39725224.pdf
10. **Schleicher A.** Pisa 2009. Evaluating systems to improve education / A. Schleicher. – Paris : OECD, 2010 (07.12). – 130 p